

АНОТАЦІЯ

Сіденко Ю. О. Педагогічні умови формування пізнавальної готовності старших дошкільників з розладами аутистичного спектру до навчальної діяльності. – Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 01 – освіта/педагогіка, спеціальності 016 – спеціальна освіта. – Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, Суми, 2021.

У дисертації представлено результати дослідження процесу формування пізнавальної готовності до навчальної діяльності старших дошкільників з розладами аутистичного спектру.

У роботі запропоновано інтерпретацію змісту понять «пізнавальна готовність», «корекційні технології». На основі теоретичного аналізу дефініцій поданих понять доведено, що визначення терміна «корекційні технології» в педагогічній базі понять не представлено. З метою уникнення наукових розбіжностей щодо тлумачення ключового поняття дослідження в роботі запропоновано його авторське визначення.

Корекційні технології – це сукупність прийомів і методів, спрямованих на корекцію особливостей розвитку дітей з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку з метою розкриття особистісного потенціалу в процесі пізнання навколишньої дійсності.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше: комплексно досліджено процес формування пізнавальної готовності до навчальної діяльності дітей старшого дошкільного віку з розладами аутистичного спектру; уточнено зміст складових пізнавальної готовності дітей старшого дошкільного віку з розладами аутистичного спектру; обґрунтовано педагогічні умови формування пізнавальної готовності до навчальної діяльності дітей з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку в умовах спеціального закладу дошкільної освіти; розроблено програму

формування пізнавальної готовності до навчальної діяльності дітей старшого дошкільного віку з розладами аутистичного спектру (РАС).

На констатувальному етапі дослідження пізнавальної готовності до навчальної діяльності старших дошкільників з РАС визначено критерії, показники, рівні сформованості пізнавальної готовності. Критеріями виступили: слухова пам'ять, довільна увага, продуктивна увага, логічне мислення, зорове сприйняття. Показниками є: здатність запам'ятовувати перелік слів на слух, уміння концентрувати увагу на завданні, здатність уявити ціле, спираючись на частини зображення, уміння правильно вибудувати послідовність подій за сюжетом, здатність правильно відтворити цілісність зображення. Визначено три рівні сформованості пізнавальної готовності: високий, середній, низький. Обрані діагностичні методики дослідження рівнів компонентів пізнавальної готовності: М. Бернштейна, А. Лурії, Р. Нємова, К. Торенса. Результати констатувального етапу дослідження продемонстрували такі рівні сформованості пізнавальної готовності до навчальної діяльності старших дошкільників з РАС: високий рівень – 18,4%, середній рівень – 25,5%, низький рівень – 56,1%.

Розроблено педагогічні умови формування пізнавальної готовності до навчальної діяльності старших дошкільників з РАС: використання корекційних технологій (програма TEACCH, АВА-терапія, метод альтернативної комунікації PECS, сенсорна інтеграція, розвиток міжособистісних стосунків (Relationship Development Intervention, RDI); створення емоційного контакту та виявлення мотиваційних стимулів на всіх етапах взаємодії дітей з РАС старшого дошкільного віку; виокремлення завдань відповідно до індивідуальних особливостей та можливостей дітей з РАС старшого дошкільного віку; системність та послідовність формування компонентів пізнавальної готовності до навчальної діяльності в дітей з РАС старшого дошкільного віку; розробка стратегій упровадження програми формування пізнавальної готовності до навчальної діяльності дітей старшого дошкільного віку з РАС.

На формувальному етапі експерименту розроблено програму формування пізнавальної готовності до навчальної діяльності дітей з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку «Пізнайко». Програма включала три етапи: підготовчий, формувальний та підсумковий. Метою підготовчого етапу було структурування простору, установлення емоційного контакту, формування навчального контролю. Основа підготовчого етапу полягала у використанні корекційних технологій (АВА-терапії, програми TEACCH, RDI); створенні емоційного контакту та виявленні мотиваційних стимулів. Формувальний етап передбачав розвиток дрібної моторики, формування навичок читання, компонентів пізнавальної готовності, сенсорного досвіду, створенні візуальної підтримки.

У процесі формування пізнавальної готовності до навчальної діяльності старших дошкільників з РАС застосовувалися такі педагогічні умови: виокремлення завдань згідно з індивідуальними особливостями та можливостями старших дошкільників з РАС; системність та послідовність формування компонентів пізнавальної готовності до навчальної діяльності; АВА-терапія, програма TEACCH, PECS, сенсорна інтеграція.

Підсумковий етап полягав у виявленні рівня сформованості пізнавальної готовності до навчальної діяльності старших дошкільників з РАС шляхом діагностичних методик та розробки стратегій упровадження комплексної програми «Пізнайко». З метою підвищення рівня пізнавальної готовності до навчальної діяльності дітей старшого дошкільного віку в основу програми було покладено принципи: цілеспрямованості, єдності діагностики та корекції, індивідуального та диференційованого підходу. Корекційна робота здійснювалася у формі індивідуальних та підгрупових занять: ігри та вправи на зменшення тривожності, агресивності, гіперактивності, бесіди та залучення батьків дітей з РАС до корекційного процесу, індивідуальне консультування. Засобами формування пізнавальної готовності виступили: навчальні матеріали, дидактичні завдання, візуальна підтримка, алгоритми дій, картки PECS.

На основі результатів формувального етапу експерименту виявлено позитивні зміни в рівнях сформованості пізнавальної готовності до навчальної діяльності старших дошкільників з РАС. Результати дослідження рівнів пізнавальної готовності до навчальної діяльності старших дошкільників з розладами аутистичного спектру продемонстрували наявність високого рівня в дітей ЕГ – 40,7 %, на відміну від результатів КГ – 24,2 %; середній рівень продемонстрували 41,4 % дітей ЕГ, а діти КГ – лише 29,1 %; низький рівень показали діти ЕГ 17,9 %, на відміну від дітей КГ – 46,7 %.

Отримані дані статистичного аналізу підтверджують, що впроваджена програма «Пізнайко» сприяла ефективній динаміці розвитку компонентів пізнавальної готовності до навчальної діяльності старших дошкільників з РАС експериментальної групи.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що його результати можуть бути використано під час укладання навчальних програм та розробленні посібників для навчання дітей з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку. Цей практичний і наочний матеріал може бути використано корекційними педагогами, логопедами, вихователями, а також студентами психолого-педагогічних напрямів підготовки під час вивчення дисциплін, пов'язаних з особливостями дітей означеної нозології та під час проходження педагогічних практик.

Ключові слова: пізнавальна готовність, розлади аутистичного спектру, педагогічні умови, діти старшого дошкільного віку, програма розвитку, навчальна діяльність.

ABSTRACT

Sidenko Yu. O. Pedagogical conditions for the formation of cognitive readiness for learning of senior preschoolers with autism spectrum disorders. – Qualifying scientific work on the rights of manuscript.

Thesis for Doctor of Philosophy degree in the field of knowledge 01 – Education/Pedagogy, specialty 016 – Special Education. – Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko. Sumy, 2021.

The thesis presents the results of research of the process of forming cognitive readiness for learning of senior preschoolers with autism spectrum disorders.

The paper offers interpretation of the content of the concepts of “cognitive readiness” and “correction technologies”. Based on the theoretical analysis of the definitions of the concepts presented in the paper, it is proved that the definition of the term “correction technologies” in the pedagogical base of concepts is not presented. In order to avoid scientific differences in the interpretation of the key concept of the study, its author’s definition is proposed in the work.

Correction technologies are a set of techniques and methods aimed at correcting the peculiarities of the development of senior preschool age children with autism spectrum disorders in order to reveal personal potential in the process of learning about the surrounding reality.

The scientific novelty of research is that for the first time: the process of formation of cognitive readiness for learning of senior preschool age children with autism spectrum disorders has been comprehensively studied; the content of the components of cognitive readiness of senior preschoolers with autism spectrum disorders has been clarified; the pedagogical conditions of forming cognitive readiness for learning of children with autism spectrum disorders of senior preschool age in the conditions of a special institution of preschool education are substantiated; the program of formation of cognitive readiness for learning of children of senior preschool age with autism spectrum disorders (ASD) is developed.

At the ascertaining stage of research of cognitive readiness for learning of senior preschoolers with ASD, criteria, indicators, and levels of formation of cognitive readiness are defined. The criteria were: auditory memory, voluntary attention, productive imagination, logical thinking, visual perception. Indicators included the ability to memorize a list of words phonetically, the ability to focus on the task, the ability to imagine the whole based on parts of the image, the ability to correctly construct a sequence of events on the plot, the ability to correctly

reproduce the integrity of the image. Three levels of cognitive readiness formation are defined: high, medium, low. The diagnostic methods for studying the levels of cognitive readiness components (proposed by M. Bernstein, A. Lurii, R. Nemov, K. Thorens) are selected. The results of the observational stage of the study showed the following levels of formation of cognitive readiness for learning of senior preschoolers with ASD: high level – 18,4 %, medium level – 25,5 %, low level – 56,1 %.

Pedagogical conditions for the formation of cognitive readiness for learning of senior preschoolers with ASD are developed: the use of correction technologies (TEACCN program, ABA-therapy, the method of alternative communication PECS, sensory integration, Relationship Development Intervention (RDI); establishing emotional contact and determining motivational stimuli at all stages of interaction of children with ASD of senior preschool age, selection of tasks according to individual features and capabilities of children with ASD of senior preschool age; systematicity and sequence of formation of components of cognitive readiness for learning in children with ASD of senior preschool age; development of the strategy for implementing the program of cognitive readiness for learning in senior preschool children with ASD.

At the molding stage of the experiment, a program for the formation of cognitive readiness for learning of children with autism spectrum disorders of senior preschool age “Piznaiko” was developed. The program included three stages: preparatory, molding and final. The purpose of the preparatory stage was to structure the space, establish emotional contact, form learning control. The basis of the preparatory stage was the use of correction technologies (ABA-therapy, TEACCH program, RDI); creating emotional contact and identifying motivational stimuli. The molding stage involved development of fine motor skills, formation of reading skills, components of cognitive readiness, sensory experience, creation of visual support.

In the process of forming cognitive readiness for learning of senior preschoolers with ASD the following pedagogical conditions were applied:

separation of tasks according to individual features and possibilities of senior preschoolers with ASD; system and sequence of forming components of cognitive readiness for learning; ABA-therapy, TEACCH program, PECS, sensory integration.

The final stage was aimed at identifying the level of formation of cognitive readiness for learning of senior preschoolers with ASD through diagnostic techniques and developing strategies for implementing a comprehensive program “Piznaiko”. In order to increase the level of cognitive readiness for learning of senior preschool age children, the program was based on the principles of purposefulness, unity of diagnostics and correction, individual and differentiated approach. Correctional work was carried out in the form of individual and subgroup classes: games and exercises to reduce anxiety, aggression, hyperactivity, conversation and involvement of parents of children with ASD in the correctional process, individual counseling. The means of forming cognitive readiness included learning materials, didactic tasks, visualization, algorithms of actions, PECS cards.

Based on the results of the molding stage of the experiment, positive changes in the levels of formation of cognitive readiness for learning of senior preschoolers with ASD were revealed. The results of the study of levels of cognitive readiness for learning of senior preschoolers with autism spectrum disorders showed a high level in children of the EG – 40,7 %, in contrast to the results of the CG – 24,2 %; a medium level was demonstrated by 41,4 % of the EG children, and the CG children – only 29,1 %; 17,9 % of the EG children showed a low level, in contrast to CG children – 46,7 %.

The obtained data of statistical analysis confirm that the implemented program “Piznaiko” contributed to the effective dynamics of the development of the components of cognitive readiness for learning of senior preschoolers with ASD of the experimental group.

The practical significance of the study is that its results can be used in the development of curricula and manuals for teaching children with autism spectrum disorders of senior preschool age. This practical and visual material can be used by

special education teachers, speech therapists, educators, as well as students of psychological and pedagogical fields of training in the study of disciplines related to the characteristics of children of this nosology and during teaching practice.

Key words: cognitive readiness, autism spectrum disorders, pedagogical conditions, children of senior preschool age, development program, learning.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Почкун Ю. О. Вивчення досвіду застосування новітніх корекційних технологій у роботі з аутичними дітьми. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія: зб. наук. праць*. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. № 30. С. 78-83.

2. Почкун Ю. О. Прикладний аналіз поведінки як засіб корекції психофізичного розвитку дітей з аутизмом. *Педагогічні науки: зб. наук праць*. Херсон: ХДУ, 2017. № 73. С. 138-142.

3. Почкун Ю. О. Аналіз проблеми пізнавальної готовності до навчальної діяльності дітей із аутистичними порушеннями. *Інноваційна педагогіка*. Одеса: Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій, 2018. № 6. С. 95-100.

4. Почкун Ю. О. Дослідження стану пізнавальної готовності дошкільників з аутистичними порушеннями до навчальної діяльності. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. № 14. С. 156-162.

Статті у закордонних виданнях

5. Sidenko Y., Kolyshkin O. The use of corrective technologies in the process of preparing senior preschoolers with autism spectrum disorder for learning activities. *EUREKA: Social and Humanities*. Estonia Tallin, 2020. Vol. 3. P. 47-52.

6. Sidenko Y. The study of the levels of cognitive readiness for learning of senior preschoolers with autism spectrum disorders. Poland Czestochowa: *Periodyk Naukowy Akademii Polonijnej*, 2020. Vol.3. P. 158-163.

Опубліковані праці апробаційного характеру

7. Почкун Ю. О. Корекційні освітні технології для дітей з порушеннями аутичного спектру. *Корекційно-реабілітаційна діяльність: стратегії розвитку у національному та світовому вимірі*: матеріали II Міжнар. онлайн-конф. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. Т. 1. С. 104-106.

8. Почкун Ю. О. Теоретичні аспекти застосування новітніх корекційних освітніх технологій в роботі з аутичними дітьми. *Корекційна та інклюзивна освіта очима молодих науковців*: матеріали IV Міжнар. заочної наук.-практ. конф. студентів та молодих учених. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2017. № 5. С. 255-261.

9. Почкун Ю. О. Проблеми спілкування у роботі з аутичними дітьми. *Академічна культура дослідника*. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2017. С. 152-155.

10. Почкун Ю. О. Сучасні аспекти формування пізнавальної готовності у аутистичних дітей. *Корекційна та інклюзивна освіта очима молодих науковців*: зб. наукових праць. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2018. № 6. С. 334-340.

11. Почкун Ю. О. Сучасні корекційно-розвиткові технології роботи із аутистичними дітьми. *Корекційно-реабілітаційна діяльність: стратегії розвитку у національному та світовому вимірі*: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2018. С. 154-158.

12. Почкун Ю. О. Особливості організації програми-ТЕАССН для дітей з аутистичними порушеннями. *Корекційно-реабілітаційна діяльність: стратегії розвитку у національному та світовому вимірі*: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2018. С. 146-150.

13. Почкун Ю.О., Колишкін О.В. Проблема підготовки аутистичних дітей до навчальної діяльності. *Корекційна та інклюзивна освіта очима молодих науковців*: зб. наукових праць. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. № 7. С. 139-145.

14. Почкун Ю. О. Освіта дітей з аутистичними порушеннями. *Освіта для XXI століття: виклики, проблеми, перспективи*. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. С. 121-124.

15. Почкун Ю.О.Труднощі підготовки аутистичних дітей до навчальної діяльності. *Діти з особливими освітніми потребами в освітньому просторі*: зб. матеріалів V Міжнародного конгресу зі спеціальної педагогіки, психології та реабілітології. Київ: Симоненко О.І., 2019. С. 178-181.

16. Sidenko Y. Pedagogical conditions for the formation of cognitive readiness for learning in senior preschoolers with autism spectrum disorders. *Scientific horizon in the context of social crises: proceedings of the 6th International Scientific and Practical Conference*. Tokyo. Japan. 2020. №2 (29). P. 54-57.

17. Sidenko Y. Ways of improving the effectiveness of implementing pedagogical conditions for the formation of cognitive readiness for learning in children of senior preschool age with autism spectrum disorders. *Scientific horizon in the context of social crises: proceedings of the 1th International Scientific and Practical Conference*. Hamburg, German. 2020. №3 (30). P. 42-46.